

OBSAH

EDITORIÁL

POPELKOVÁ, Katarína • 311

ŠTÚDIE

POPELKOVÁ, Katarína: K otázke dynamiky sociálnych funkcií mestského sviatku: oberáčkové slávnosti • 313

NÁDASKÁ, Katarína: Mariánske náboženské púte ako jeden z významných pilierov ľudovej religiozity • 335

MATERIÁLY

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana: Stužková slávnosť v dynamike vývinu od 30. rokov 20. storočia 363

VRZGULOVÁ, Monika: Spomínanie na holokaust. Pamätný deň obetí holokaustu a rasového násillia (9. 9.) • 382

ESEJ

SALNER, Peter: Kto zachránil ľudský život, zachránil celý svet? • 399

SPRÁVY

HLŔŠKOVÁ, Hana: Prof. PhDr. Bohuslav Beneš, DrSc. nás opustil (* 20. 10. 1927 Brno, † 23. 7. 2014 Modřice) • 412

ELSCHEK, Oskár: Tibor Szabó (1936 – 2014) – fotograf a dokumentarista slovenskej ľudovej kultúry • 413

KLEPÁČOVÁ, Nora: Stanislav Dúžek a jeho podiel na projekte Ľudové tance slovenských regiónov (K 80. narodeninám PhDr. Stanislava Dúžeka, CSc.) • 418

HLŔŠKOVÁ, Hana, PODOLINSKÁ, Tatiana: K životnému jubileu PhDr. Zory Vanovičovej – nevšedného a vzácného človeka • 422

ZAJONC, Juraj: NESAT XII (21. – 24. máj 2014, Hallstatt) • 424

BERANSKÁ, Veronika: Konferencie *Rethinking Anthropologies in Central Europe for Global Imaginaries* (26. – 27. máj 2014, Praha) • 425

VRZGULOVÁ, Monika: Workshop a konferencia

Jews and Gentiles in East Central Europe/ Židia a nežidia vo východnej a strednej Európe (26. 5. – 30. 5. – workshop, 31. 5. – 1. 6. – konferencia) • 427

GRAUZELOVÁ, Táňa: Konferencia *Experimenty v teréne a etnografia: metodologické prístupy* (16. – 17. jún 2014, Bratislava) • 429

BENŽA, Mojmír: Tancovala by som, bosá som...: Z histórie ľudovej obuvi na Slovensku (Galéria ÚĽUV-u, Bratislava, 15. 5. – 13. 9. 2014) • 431

FERKLOVÁ, Daša: Nová elektronická encyklopédia na internete – Ľudový odev na Slovensku • 433

JÁGEROVÁ, Margita: Pastierska a ovčiarska tematika v Obecnom múzeu v Nových Sadoch • 434

POTANČOK, Vladimír: Cena Romipen pre PhDr. Arneho Manna, CSc. • 436

RECENZIE

Encyklopédia Beliana, 7. zväzok (Peter SLAVKOVSKÝ) • 437

Jiří Langer a kol.: Beskydy. Stavby a život v nich, Beskydy. Zdroj práce a obživy, Beskydy. Dny všední i sváteční (Ján BOTÍK) • 440

Orest Zilynskyj: Ukrajinské ľudové balady východného Slovenska (Nadežda VARCHOLOVÁ) • 442

Narodenie a rané detstvo v kultúrno-historickej a etnologickej perspektíve: Zita Deáky: „Jó kisfiúk és leánykák“. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon (Magda BOTÍKOVÁ, Katarína PEKAŘOVÁ) • 445

Janina Hajduk-Nijakowska (Ed.): Praktykowanie tradycji w społeczeństwach posttradycyjnych (Vojtech BAGÍN) • 450

Jana Nosková, Jana Čermáková (Eds.): „Měla jsem moc krásné dětství“. Vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. – 40. letech 20. století / „Ich hatte eine sehr schöne Kindheit.“ Erinnerungen von Brüner Deutschen an ihre Kindheit und Ju-

gend in den 1920er – 1940er Jahren (Lubica VOLANSKÁ) • 453
Michal Pavlásek, Jana Nosková (Eds.): Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu (Helena TUŽINSKÁ) • 456
Miloslav Bahna: Migrácia zo Slovenska po vstupe

do Európskej únie (Zuzana SEKERÁKOVÁ BÚRIKOVÁ) • 458
Peter Žeňuch, Jelena S. Uzeňova, Katarína Žeňuchová (Eds.): Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach (Marina HRIB) • 461

CONTENTS

EDITORIAL

POPELKOVÁ, Katarína • 311

ARTICLES

POPELKOVÁ, Katarína: On the Dynamics of the Social Functions of an Urban Feast: Grape Harvest Festival • 313

NÁDASKÁ, Katarína: Marian Religious Pilgrimages as an Important Pillar of Folk Religiosity • 335

RESEARCH REPORTS

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana: Graduation Ceremony in the Dynamics of Development since the 1930s • 363

VRZGULOVÁ, Monika: Remembering the Holocaust. Holocaust Memorial Day in Slovakia (9. 9.) • 382

ESSAY

SALNER, Peter: Did the One Who Saved a Life Save the Entire World? • 399

NEWS

HLŔŠKOVÁ, Hana: Prof. PhDr. Bohuslav Beneš, DrSc. Has Left Us (* 20. 10. 1927 Brno, † 23. 7. 2014 Modřice) • 412

ELSCHEK, Oskár: Tibor Szabó (1936 – 2014) – Photographer and Documentarian of Slovak Folk Culture • 413

KLEPÁČOVÁ, Nora: Stanislav Dúžek and His Participation in the Project The Folk Dances of Slovak Regions (on the occasion of the 80th birthday of PhDr. Stanislav Dúžek, CSc.) • 418

HLŔŠKOVÁ, Hana, PODOLINSKÁ, Tatiana: On the Jubilee of PhDr. Zora Vanovičová – an Exceptional and Precious Person • 422

ZAJONC, Juraj: NESAT XII (21 – 24 May 2014, Hallstatt) • 424

BERANSKÁ, Veronika: Conference *Rethinking Anthropologies in Central Europe for Global Imaginaries* (26 – 27 May 2014, Prague) • 425

VRZGULOVÁ, Monika: Workshop and Conference *Jews and Gentiles in East Central Europe* (26 – 30 May – workshop, 31 May – 01 June – conference, Prague) • 427

GRAUZELOVÁ, Táňa: Conference *Field Experiments and Ethnography: Methodological Approaches* (16 – 17 June 2014, Bratislava) • 429

BENŽA, Mojmir: Tancovala by som, bosá som...: From the History of Folk Footwear in Slovakia (15 May – 13 September 2014, ULUV Gallery, Bratislava) • 431

FERKLOVÁ, Daša: The New Electronic Encyclopaedia on the Internet – Folk Costumes in Slovakia • 433

JÁGEROVÁ, Margita: Shepherd topics in the Municipal Museum in Nové Sady • 434

POTANČOK, Vladimír: Romipen Prize for PhDr. Arne Mann, CSc. • 435

BOOK REVIEWS/REVIEW ESSAYS

Encyklopédia Beliana, 7. zväzok (Peter SLAVKOVSKÝ) • 437

Jiří Langer a kol.: Beskydy. Stavby a život v nich, Beskydy. Zdroj práce a obživy, Beskydy. Dny všední i sváteční (Ján BOTÍK) • 440

Orest Zilynskyj: Ukrajinské ľudové balady východného Slovenska (Nadežda VARCHOLOVÁ) • 442

Birth and Early Childhood from a Cultural, Historic and Ethnological Perspective: Zita Deáky: „Jó kisfiúk és leánykák“. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon (Magda BOTÍKOVÁ, Katarína PEKAŘOVÁ) • 445

Janina Hajduk-Nijakowska (Ed.): Praktykowanie tradycji w społeczeństwach posttradycyjnych (Vojtech BAGÍN) • 450

Jana Nosková, Jana Čermáková (Eds.): „Měla jsem moc krásné dětství“. Vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20.–40. letech 20. století / „Ich hatte eine sehr schöne Kindheit.“ Erinnerungen von Brünnener Deutschen an ihre Kindheit und Jugend in den 1920er–1940er Jahren (Lubica VOLANSKÁ) • 453

Michal Pavlásek, Jana Nosková (Eds.): Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu (Helena TUŽINSKÁ) • 456

Miloslav Bahna: Migrácia zo Slovenska po vstupe do Európskej únie (Zuzana SEKERÁKOVÁ BÚRIKOVÁ) • 459

Peter Žeňuch, Jelena S. Uzeňova, Katarína Žeňuchová (Eds.): Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach (Marina HRIB) • 461

EDITORIÁL

Ťažiskovou témou čísla *Slovenského národopisu*, ktoré držíte v rukách, sú rituály a sviatky ako súčasť našej aktuálnej reality. Akokoľvek banálnou či v spoločenskovednej spisbe rutinnou sa téma možno na prvý pohľad zdá, autorky textov, ktoré toto číslo ponúka v rubrikách *štúdie* a *materiály*, ukazujú, že neprestáva byť pre etnológov vynikajúcou optikou na sledovanie, popisovanie a porozumenie fungovaniu ľudských spoločností, v tomto konkrétnom prípade na štúdium spoločnosti Slovenska v 21. storočí.

Výzva pre publikačné prezentovanie výsledkov takéhoto štúdia vyšla z vedeckých cieľov a teoretickej výbavy, ktorej sa pri práci pridáva bádateľský tím projektu VEGA č. 2/0088/14 *Rituálne správanie ako strategický nástroj skupinovej identifikácie. Sociálne a kultúrne kontexty súčasných sviatkov na Slovensku* (Ústav etnológie SAV, 2014 – 2016). Tri jeho členky – Z. Beňuškovú, M. Vrzgulovú a K. Popelkovú – nájdete aj medzi autorkami textov v prítomnom čísle.

Uvedenú problematiku koncepčne empiricky študujú už viac rokov vychádzajúc z chápania *rituálu* ako symbolického konania, ktoré sa viaže na určitú skupinu ľudí (rituálnu komunitu) a spravidla sa opiera o zdieľané významy a hodnoty. Rituály ako strategické sociálne praktiky, spôsoby správania sa a konania v dôležitých momentoch individuálneho a spoločenského života sú sledované ako médiá, ktoré v kultúre komunikujú dôležité správy. Ako *sviatok* sa chápe príležitosť na slávenie či pripomínanie udalosti, ktorá sa spravidla cyklicky opakuje a viaže na určitý dátum. Jednotlivec alebo spoločenstvo tejto príležitosti pripisujú mimoriadny význam a príležitosť sa spája, resp. vyvoláva nekaždodenné, avšak v istom zmysle normatívne konanie ľudí. Z výsledkov výskumov realizovaných za niekoľko posledných rokov, vyplýva, že sviatky majú dnes v kultúre Slovenska nezastupiteľné miesto. Plnia nielen praktické (regeneračné, spoločensko-zábavné), ale aj menej zjavné, avšak významné sociálne funkcie: integračné, komunikačné, ekonomické, identifikačné a iné. Analýza obsahu súčasných sviatkov, ich rozličných podôb, spôsobov prežívania a významu, aký majú pre rôzne sociálne skupiny ukazuje, že sviatky a rituály (resp. rituálne praktiky či ritualizované správanie) sú ako komunikačný nástroj jednak bohato využívané širokým spektrom aktérov, jednak v sociálnej realite veľmi často navzájom prepojené, resp. spolu úzko súvisia a navzájom sa špecifickým spôsobom podmieňujú. Aké rozličné funkčné formy takýchto prepojení dokáže popísať etnografický výskum a nakoľko ich analýza odhalí mechanizmy fungovania spoločnosti, má za cieľ prezentovať predkladaný korpus štyroch textov postavených na empirickom štúdiu.

Sviatku, ktorý je na Slovensku známy ako vinobranie, sa venuje štúdia Kataríny Popelkovej *K otázke dynamiky sociálnych funkcií mestského sviatku: obaračkové slávnosti*. Pokúša sa prostredníctvom analýzy materiálu z výskumov vinobraní – jesen-

ných slávností známych na Slovensku najmä v malokarpatskom regióne - odhaliť a popísať funkcie, ktoré zohráva v živote mesta.

Katarína Nádaská v štúdiu *Mariánske náboženské púte ako jeden z významných piliarov ľudovej religiozity* prináša poznatky z etnografických výskumov problematiky náboženských pútí. Analyzuje javovú i obsahovú stránku pútí viazaných na kresťanský mariánsky kult nielen ako formu a prejav religiozity, ale aj ako rituál, ktorého sociálnou funkciou je vytvárať a udržiavať konfesijnú skupinovú príslušnosť zúčastnených. Vďaka viacročnému výskumníckemu zameraniu autorky na štúdium manifestačných prejavov inštitucionalizovaného katolicizmu sprístupňuje tento text veľké množstvo autentických etnografických poznatkov.

Príspevok Zuzany Beňuškovovej *Stužková slávnosť v dynamike vývinu od 30. rokov 20. storočia* sumarizuje jej poznatky o podobách a sociálnych funkciách jedného z významných momentov študentského života a ich premenách v čase. Uplatnenému konceptu rituálu prechodu zodpovedá aj metodický prístup - deskripcia a analýza jednotlivých jeho etáp a praktík, postavená na materiáli zo Slovenska.

Monika Vrzgulová obracia pozornosť čitateľov do sféry sviatkov, ktoré sú v Slovenskej republike ukotvené legislatívne, konkrétne do oblasti tzv. pamätných dní. Tieto sviatky, okrem funkcií, ktoré plnia v nich zakódované symbolické obsahy, sú v súčasnosti na Slovensku jedným z najvýznamnejších nástrojov politického zápasu. Materiál *Spomínanie na holokaust. Pamätný deň obetí holokaustu a rasového násillia (9. 9.)* je rekonštrukciou procesu odštartovaného v roku 1989, ktorý v roku 2000 vyústil do uzákonenia tohto dátumu slovenským parlamentom a dôslednou časovou rekonštrukciou spôsobov jeho pripomínania si v období 2002 - 2013. Na základe viacročných participatívnych pozorovaní a analýzou mediálnych rešerší autorka skúmala aktuálne spoločenské kontexty sviatku zaznamenávaním rituálnej praxe na celoštátnych ceremoniáloch, analýzou obsahov prejavov politikov a komentárov v médiách, ako aj sprievodných podujatí celoštátneho či regionálneho významu.

Štyri deskriptívno-analytické texty ponúknuté v rubrikách *štúdie* a *materiály* tematicky rozširuje a svojim reflexívnym štýlom obohacuje *esej* Petra Salnera. Jej názov zakončený otáznikom, *Kto zachránil ľudský život, zachránil celý svet?*, vytvára relativizujúci kontext k obsahu. Etnológ, dlhoročne sa zaoberajúci problematikou židovského holokaustu, tematizuje talmudický výrok, podľa ktorého je veriaciim Židom tolerované v záujme zachrany ľudského života porušenie každodenných noriem i prísnych náboženských predpisov. Cieľom úvahy je dokumentovať na konkrétnom materiáli ako holokaust relativizoval morálne hodnoty i cenu ľudského života. Autor načiera do bohatého archívu svedectiev ľudí, ktorí prežili holokaust v období 2. svetovej vojny, a na príkladoch konania ľudí v konkrétnych situáciách na pozadí hromadného vraždenia v koncentračných táboroch alebo ohrozenia života vo vojnovom prenasledovaní, aby dokumentoval neudržateľnosť často stereotypných predstáv o hraniciach dobra a zla, o vine a nevine, obeti a zrade, morálnosti či bezcitnosti alebo o ničení a záchrane. Tento príspevok venuje autor pamiatke svojho školiteľa PhDr. Adama Prandu, CSc. pri príležitosti jeho nedožitých deväťdesiatych narodenín a tridsiatich rokov od úmrtia. K spomienke na PhDr. A. Prandu, CSc. sa pripája aj redakcia.

Tretie tohtoročné číslo *Slovenského národopisu* sa okrem spomínaných rozsiahlejších textov pousiluje získať Vašu pozornosť i bohato naplnenými rubrikami *správy* a *recenzie*. Sprostredkujú najnovšie informácie o udalostiach, jubileách, odborných podujatiach či nových knihách, týkajúce sa tesne či sprostredkovane diania v etnológii a príbuzných spoločenskovedných sférach na Slovensku i v zahraničí.

Prajem príjemné a podnetné čítanie!

KATARÍNA POPELKOVÁ,
hostujúca editorka

STUŽKOVÁ SLÁVNOSŤ V DYNAMIKE VÝVINU
OD 30. ROKOV 20. STOROČIA

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ

Prof., PhDr. Zuzana Beňušková, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, e-mail: zuzana.benuskova@savba.sk

Graduation ceremonies have a relatively stabilised form in Slovakia, but their development phases have not been sufficiently explored. The aim of this paper is to describe the current forms of this transitory and separation ritual, and to find the diachronic contexts of the shaping of its different elements. The acquired knowledge is based on the interview- and questionnaire-based survey. The theoretical background of the analytical part is based on the theories of rituals by A. van Gennep and V. Turner.

Key words: ceremonies, rituals, graduation ceremony, Slovakia, history, present

Kľúčové slová: slávnosti, rituály, stužková slávnosť, Slovensko, história, súčasnosť

„Obdobie pred stužkovou je zdĺhavé a plné príprav, aby bola stužková perfektná a samotná stužková prejde tak rýchlo, že si to človek ani neuvedomí a je koniec. Tie nervy a príprava však stoja za to, pretože každý na stužkovú spomína rád a chcel by ju vrátiť.“¹

ÚVOD

Rituálom súvisiacim so školským prostredím sa dosiaľ v slovenskej etnológii venovalo minimum pozornosti.² Definované sú ako „ustálené spôsoby správania pri významných momentoch života poslucháčov stredných a vysokých škôl. Využívajú prvky stredovekej karnevalovej kultúry, parodovanie školy, učenia, profesorov či mestskej samosprávy“

1 Úryvok zo seminárnej práce M. Kaličiakovej, pozri: *Stužkové slávnosti*. Seminárne práce poslucháčov 2. a 3. ročníka etnológie na FF UKF, 2013. Archív Katedry etnológie a folkloristiky UKF v Nitre.

2 Rituálom na pôde školy sa venovali napr. Beňušková, Z. (1994): Oslavy pamätných dní, výročných a štátnych sviatkov v Bratislave vo svetle školských a pionierskych kroník. In: *Etnologické rozpravy*, 1(2), Segľová, L. (2006): Školské slávnosti jedného socialistického gymnázia: Prípadová štúdia. In: *Etnologické rozpravy*, 13(2), s. 28 – 61. V oboch štúdiách však ide o odraz kalendárnych obyčají a dobových politických osláv v školskom prostredí. Práce, ktoré priamo súvisia so skúmanou témou, od M. Botíkovej, V. Feglovej, P. Salnera a M. Jágerovej, uvádzame na inom mieste.

(Popelková, <http://www.ludovakultura.sk>). Sú viazané na vnútorné inštitucionalizované prostredie, ktoré reflektuje habitus a obyčaje vonkajšieho sociálneho prostredia, má však aj svoje vlastné rituály. Časť z rituálnych aktivít v školskom prostredí zvyrazňuje prechod žiakov/študentov³ medzi jednotlivými fázami štúdia až po jeho zavŕšenie na jednotlivých stupňoch školského systému. Ide najmä o rituály recepcie (napr. imatrikulácie, beánie, vítanie prvákov alebo napr. aj samotný zápis do základnej školy...) a separácie, završujúce členstvo v danom spoločenstve (rozlúčkové obyčaje, stužková slávnosť, ďalšie obyčaje maturantov pri skladaní záverečných skúšok, či po nich...) (Jágerová, 2013), presahujúce do životného cyklu jednotlivca. Na úrovni strednej školy k takýmto aktivitám patrí séria rituálov sústredených do posledného, maturitného ročníka. Toto obdobie korešponduje s obdobím dosiahnutia 18. roku života, teda s dosiahnutím oficiálneho veku dospelosti, aj keď reálny vek študentov sa môže mierne odchyľovať (zväčša v rozsahu jedného roka, v závislosti od nástupu dieťaťa do školy a typu škôl). Nie náhodou sa maturita nazýva aj skúškou dospelosti. Význam tejto skúšky a približovanie sa stredoškólaka k zavŕšeniu jeho štúdia zdôrazňuje stužková slávnosť, skrátene nazývaná „stužková“, ktorá je predmetom tejto štúdie. Jej cieľom je priblížiť vývin stužkových slávností na Slovensku od 30. rokov 20. storočia, funkcie, symboliku, významy a formy jednotlivých prvkov obsiahnutých v tejto slávnosti, ako aj stužkovej slávnosti samotnej. Ako východiskové informácie boli použité spomienky na stužkovú slávnosť informátorov narodených približne v rozpätí rokov 1914 – 1993, popisy organizácie a podoby slávnosti získané z archívnych materiálov Národopisnej spoločnosti Slovenska a osobných rozhovorov. Informácie boli zozbierané aj pomocou študentov etnológie UKF v Nitre.⁴ Fotografická a filmová dokumentácia je neoddeliteľnou súčasťou rituálnych úkonov, preto analýza vizuálnych materiálov bola tiež významným zdrojom poznania priebehu tejto slávnosti. V neposlednom rade ako zdroj analýzy poslúžili aj informácie získané prostredníctvom internetu – spomienky, videozáznamy a firemné ponuky na zabezpečenie stužkových slávností.

ŠKOLSKÉ RITUÁLY AKO PREDMET VÝSKUMU

V terminológii súvisiacej s výskumom obyčají v školskom prostredí je potrebné rozlíšiť školské obyčaje a študentské obyčaje. Pojem školské obyčaje je v tomto prípade strešný a zahŕňa popri študentských obyčajoch aj cyklus kalendárnych obyčají, oslavy štátnych sviatkov a výročí, ktoré organizuje školská inštitúcia. Do školských obyčají sú zakomponované aj študentské obyčaje (vrátane menej rozvinutých žiackych obyčají na základných školách), v ktorých študenti vystupujú ako hlavní aktéri a organizátori – s podporou školy. Viazu sa na určitú fázu štúdia.

Východiskovými publikovanými zdrojmi sú vedecké štúdie o školských prechodových rituáloch. Zo starších prác možno spomenúť štúdiu o rituáloch spätých s maturitami bratislavských študentov (Feglová, Salner, 1985), o beaniách v kultúrno-histo-

3 V texte používam obidva termíny študent aj žiak, keďže v slovenskom označovaní stredoškólakov sa obidva termíny prelínajú.

4 Konkrétne ide o výskumný materiál J. Ušaka: Maturitné zvyky a obyčaje. Vedecký archív Slovenskej národopisnej spoločnosti; vlastné pozorovanie stužkových slávností koncom 70. rokov 20. storočia a v roku 2006 a analýzu filmovej dokumentácie stužkových slávností z uplynulého desaťročia. Prieskum bol uskutočnený v školskom roku 2013 – 2014 medzi študentmi etnológie v 2. a 3. ročníku na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre formou vypracovania seminárnych prác, v ktorých mali za úlohu komparovať svoju stužkovú so stužkovou slávnosťou generácie ich rodičov.

rickom kontexte (Sigmundová, 1985) a v nedávnom období boli zaznamenané a analyzované separačné obyčaje spojené s ukončením základnej školy (Jágerová, 2013). V rámci nepublikovaných zdrojov najkomplexnejšiu etnologickú analýzu stužkovej slávnosti na Slovensku obsahuje bakalárska práca *Maturita ako novodobý iniciačný obrad* (Sedláčková, 2013). Zo zahraničných zdrojov je inšpiratívna práca poľskej autorky Urszuly Wróblewskej zameraná na rytmizáciu školského roka, iniciačné a separačné obrady, odraz sviatočných dní v škole a školské slávnosti (Wróblewska, 2014).

Ritualizácii v školskom prostredí sa na Slovensku v rámci tzv. školskej etnografie dosiaľ najviac venoval O. Kaščák. Vychádza z teórií P. Bourdieua a ritualizáciu v tejto súvislosti chápe ako proces, pružný a strategický spôsob konania príznačný pre množstvo rozmanitých bežných aktivít, v ktorých sú sociálnymi aktérmi v závislosti od konkrétneho kontextu v rozličnej miere uplatňované charakteristiky pripisované rituálom. O. Kaščák rozlišuje pojem ritualizácia, pod ktorým rozumie úkony zabezpečujúce určitý konsenzus s inštitúciou, stotožnenie sa s jej vnútornými pravidlami, poriadkom (prejavy sociálnej hierarchie, rytmizáciu času, členenie priestorov atď.), a pojem rituál, pod ktorým rozumie významné, spravidla prechodové úkony, ktorými sa mení status jedinca, sú prežívané v osobitých podmienkach, priestore a čase (Jágerová, 2013: 136). Konštatuje, že „... ritualizácia školských aktivít predstavuje mocný socializačný prostriedok pre ovplyvňovanie aktívnych vykonávateľov rituálnych činností a že dokonca aj v rámci tradičných a verejných škôl často dochádza k zmenám na psychickej úrovni, napr. v prípade hlbšej identifikácie sa učiteľov a žiakov so školou a prežívania pocitov intenzívnej školskej spolupatričnosti“ (Kaščák, 2009: 7). Smer rituálnych štúdií sa snaží rozvinúť na oblasť vied o výchove či už na teoretickej alebo na empirickej úrovni. Etnografický prístup využíva na skúmanie vplyvov organizácie na jednotlivcov, na skúmanie procesov socializácie žiakov najmä v obdobiach prechodu z jedného vzdelávacieho stupňa na iný, na skúmanie rovesníckych kultúr, či na skúmanie interakčných stratégií medzi učiteľmi a žiakmi. Skúmanie procesov socializácie žiakov v obdobiach prechodu z jedného vzdelávacieho stupňa na iný etnografickou metódou umožňuje na pozadí zjavných činností v rámci prechodových rituálov sledovať ako prebieha implicitné učenie sa detí. Vzhľadom na skutočnosť, že sa pohybujeme na poli etnológie a nie školskej etnografie, upustím od inštrumentálneho rozlišovania ritualizácie a rituálu O. Kaščákom a prikláňam sa k chápaniu rituálu C. Bell, ktorá tiež odlišuje rituály a „aktivity podobné rituálom“ a charakterizuje ich prostredníctvom formalizmu, tradicionalizmu, invariantnosti, vlády pravidiel, sakrálneho symbolizmu a performancie. Konštatuje, že „aktivity podobné rituálom“ charakterizuje viac než jeden z uvedených znakov a tieto aktivity preklenujú rozličné kontinuum konania od náboženského k sekulárnemu, od verejného k súkromnému, od rutiny k improvizácii, od formálneho k nežnému, od pravidelného k nepravidelnému. Tieto atribúty/znaky poskytujú prvotnú slovnú zásobu na analýzu toho, ako kultúry ritualizujú alebo deritualizujú sociálne aktivity (Bell, 1997: 139).

Obdobie dospievania mladého človeka v súčasnosti úzko súvisí s jeho vzdelávaním a prípravou na samostatný pracovný život. Maturitná skúška je pre časť žiakov stredných škôl, ktorí ďalej v štúdiu nepokračujú, zároveň ukončením fázy života spojeného so vzdelávaním a základom pre zaradenie sa do pracovného procesu. Na túto významnú udalosť sa pripravujú nielen vo vzdelávacom procese, ale aj formou rituálov, ktoré umocňujú ich postupné zmeny statusu nadobudnutého jednak v rámci spoločenstva školy, jednak v rámci súkromného života budúceho maturanta. Mať maturanta v rodine znamená participáciu rodinných príslušníkov na jeho úspešnom završení stredoškolske-

ského štúdia. Nielen tým, že mu vytvoria čo najpriaznivejšie podmienky pre štúdium (časové, priestorové), ale aj priamou účasťou rodičov či súrodencov na stužkovej slávnosti. „Jozef Alan charakterizuje maturity ako obdobie druhej socializačnej fázy, keď človek prestáva byť dieťaťom a stáva sa zodpovedným a kompetentným dospelým jedincom. Ide o obdobie personalizácie, hľadania autonómie, identity, zodpovednosti voči druhým aj voči nadosobným hodnotám.“ (Sedláčková, 2013: 12). Význam tejto udalosti v živote človeka zdôrazňuje súbor rôznorodých obyčají s pevnou štruktúrou, zloženou z nasledovných elementov:

- 1.) stužková slávnosť,
- 2.) oslava posledného dňa štúdia spojená s rozlúčkou so školou, vystavením maturitného tabla a rozlúčkovým sprievodom,
- 3.) slávnostné spoločenské zavŕšenie maturity formou pomaturitného večierku, či výletu.

V. Feglová a P. Salner pridávajú ako osobitné časti štruktúry samotnú maturitu a výročia maturity (pomaturitné stretnutia). Stužkovú slávnosť definujú ako predmaturitnú slávnosť spojenú so slávnostným pripnutím zelených maturitných stužiek, ktorá sa skladá z troch relatívne samostatných častí:

- a) inštitucionálnej; na jej realizácii sa podieľajú predovšetkým členovia pedagogického zboru, najmä triedny profesor, vyvrcholením je akt odovzdávania stužiek;
- b) programovej, na ktorej sa podieľajú v prvom rade študenti;
- c) zábavnej, t. j. slávnostná večera, hudba, tanec, voľný rozhovor (Feglová, Salner, 1985: 210), súčasťou sú aj polnočné rituály.

Metodologickým východiskom tejto štúdie sú teórie rituálov prechodu Arnolda van Gennepa a Victora Turnera. Vzhľadom na absenciu publikovaných poznatkov k danej téme som za základný prístup zvolila diachronický prehľad formovania jednotlivých prvkov štruktúry stužkovej slávnosti a ich významu od 30. rokov 20. storočia.

PÔVOD A VÝVIN STUŽKOVEJ SLÁVNOSTI

Pôvod recepčných a separačných obyčají v školách možno hľadať v remeselníckom prostredí. Prijímanie za učňa či prepustenie učňa v cechových organizáciách bolo sprevádzané rôznymi skúškami, žartovnými výstupmi s karnevalovými prvkami, ručiteľmi a symbolickým krstiením. Stredoveké univerzity boli vo svojej organizačnej štruktúre podobné remeselníckym cechom, preto možno predpokladať ovplyvňovanie, či preberanie niektorých prvkov (Sigmundová, 1985: 220 – 221). Na území Slovenska treba hľadať vzory v prostredí Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici (založenej 1762), kam táto tradícia prenikla z nemeckého prostredia (Feglová, Salner, 1985: 210). Tu sa rozvinuli obyčaje prijímania nováčikov do komunity akademikov, prvého sfárania do bane, ukončenia školského roka a štúdia, sprievody mesom (sprievod študentov končiacich štúdium, sprievod salamander) i obyčaje spojené s pohrebom študentov či pedagógov (Popelková, <http://www.ludovakultura.sk>).

Významnou spoločenskou udalosťou asi osemnásťročných študentov je stužková slávnosť, ktorou sú uvedení do predmaturitného obdobia a svojmu okoliu začínajú dávať na vedomie, že ich čaká skúška dospelosti. Tradícia stužkových slávností vznikla začiatkom 19. storočia v Nemecku, ich rozšírenie súvisí s rozvojom stredných škôl v medzivojnovom Československu. Inšpiráciou boli rituály na nemeckých a maďarských stredných školách. Napriek tomu, že v rámci Československa sa maturitné

rituály formovali viac desaťročí v jednotnom školskom systéme, existujú odlišnosti v ich štruktúre i forme medzi Slovenskom a Českom. V Českej republike získavajú maturitnú stužku študenti na tzv. *stužkováku* – slávnosti, ktorá sa koná bez rodičov za prítomnosti študentov a niekoľkých učiteľov v jednoduchšom prostredí. Táto slávnosť v Česku však nie je samozrejmosťou pre všetky stredné školy s maturitou (Anketa Znáte akci...). Reprezentatívny vstup do dospelosti už aj s účasťou rodičov symbolizuje maturitný ples, ktorý sa koná na začiatku maturitného roka. Podobne aj v Rakúsku majú maturanti noblesný maturitný ples, stužkovanie tu vôbec nepoznajú. Rovnako to je v USA, kde sa pred maturitou koná ples zvaný *Prom*, označovaný Američanmi aj ako Malá svadba.⁵ V Nemecku sa koná tzv. *Abiball*, pomaturitný banquet. Stužková slávnosť podobná slovenskej sa pod názvom *szalagavató* vyskytuje v Maďarsku, študenti sú označení stužkami s označením rokov štúdia (avšak nie zelenými), často pripevnenými k odznaku školy.

V stredoškolskom prostredí sa ritualizácia prejavuje najmä v poslednom, maturitnom ročníku, aj keď prípravy na slávnosti spojené s finalizáciou stredoškolského vzdelávania začínajú spravidla už skôr.

30. a 40. roky 20. storočia

Stužkové slávnosti boli známe už v medzivojnovom období, nie však na všetkých školách. Pravdepodobne k najstarším informáciám v etnologických archívoch patrí spomienka maturantky zo Štátneho gymnázia v Trnave z roku 1932: „... *stužková bola veľmi skromná. V triede sme sa dohodli na termíne, bolo to po polročnom vysvedčení vo februári. Slávnosť sa konala v bývalej sokolovni, tu sme i tancovali. K tejto príležitosti sme si pripravili stužky. Nakoľko som bola jedinou dievkou v triede, vyšívala som stužky veľa spolužiakom. Stužky boli zelené – je to symbol zrelosti. Na nich boli vyšité iniciály nositeľa a označenie triedy. Niektoré triedy mali miesto stužiek gombíky obtiahnuté zelenou látkou a s označením triedy. Nosili sme ich až do leta na kabátoch. Pri tejto slávnosti nebol prítomný triedny profesor. Niektorí žiaci pripravili i menší program. Nepamätám sa už presne, no viem, že to bol sólový spev a hra na klavíri. Z piesní, ktoré sme spievali, si spomínam na *Gaudeamus igitur*, ... a veľa ľudových piesní. ... Celý priebeh slávností organizačne zabezpečili iniciatívnejší žiaci... Na stužkovú si chlapci povolávali dievčatá, boli to študentky. Ako som už spomínala, bola som v triede iba sama a k tancu potrebovali chlapci dievčatá. Tanečná zábava sa začala celkom jednoducho bez organizačných zásahov“ (Informátorka M. P., Ušak, 1966).*

Podobné spomienky sú doložené aj z roku 1935, keď jedna trieda si pripravila zelené stužky a druhá maturitná trieda si dala raziť kovové odznaky v kremnickej mincovni s vytlačeným nápisom 8. A, ktoré potom nosili 2 – 3 mesiace na chlopni kabáta až do leta. Aj o rok neskôr boli stužky nahradené malým štvorčekom s ihlicou, ktorý si maturanti bez osobitnej slávnosti priplli na kabát (informátor D. J., Ušak, 1966). Stužková slávnosť bola internou slávnosťou maturantov z jednej triedy, maximálne s prizvaním ich triedneho učiteľa. „*Stužkovú slávnosť v dnešnom slova zmysle sme nemali. Pamätám sa, že odznaky sme si odovzdali hneď ako prišli z Kremnice. Samotná slávnosť bola asi takáto: ... posedenie sme si urobili v jednom hostinci v meste. Oficiálny program táto slávnosť nemala, spievali sme ľudové piesne... Posedenie trvalo 2 – 3 hodiny bez hudby. Samozrejme, že sa spievala i študentská hymna *Gaudeamus igitur*.*

5 Pozri: <http://potocar.blog.sme.sk/c/265603/Z-promu-na-stuzkovu.html>

Pri tomto posedení bol prítomný iba triedny profesor, ďalšie osoby neboli pozvané, ani rodičia“ (informátor V. Š. maturoval v roku 1935, Ušak, 1966).

Ďalší záznam je z rokov 1942 – 1945 z Dolného Kubína. Vyskytujú sa v ňom už viaceré prvky pripomínajúce povojnovú podobu týchto slávností. Na stužkovej slávnosti zorganizovanej za pomoci rodičovského združenia a rodičov sa zúčastnili riaditeľ i profesori. Konala sa mimo školy. Triedna učiteľka žiakom odovzdávala stužky, ktoré si sami pripravili. „*Po odovzdaní stužíek mal úvodný tanec triedny profesor. Všetci žiaci utvorili kruh a v strede tancoval profesor vždy s jedným zo žiakov. Po tomto tanci začali tancovať dospelí s oslávencami, otec s dcérou, matka so synom. Po tomto tanci sa už rozprúdila samotná zábava. Tanec dospelých bol viedenský valčík. Okolo deviatej hodiny predniesli žiaci pripravený program, ktorý pozostával z piesní, paródii na učiteľov na známe melódie ľudových piesní a šlágrov... Rada si spomínam na formu pozvania na túto slávnosť. ... prišli pre mňa žiaci na saniach ťahaných konským záprahom. Sane boli ozdobené chvojinou a cestou sme sa zastavili pre ďalších profesorov. Celá táto jazda vyznela veľmi slávnostne. ... celé pohostenie bolo v obložennom chlebičku a našlo sa i trochu vína. Žiaci sa už dlho predtým skladali, aby mohli tieto výdavky hradiť“ (Informátorka M. P., Ušak, 1966).*

V rámci pôvodne málo formalizovaných odovzdávaní označení maturantov sa už v 40. rokoch objavujú rituálne aj organizačné prvky, ktoré sa neskôr stali pevnou súčasťou obradovej štruktúry stužkovej slávnosti. Naznačuje to aj ďalší záznam z približne z rovnakého obdobia (rok 1946) z Dievčenského gymnázia v Trnave: „... *vyvrcholenie nastalo až na stužkovej slávnosti. Pripravovali si ju študenti celkom sami. Stužková musela byť ešte pred adventom, pretože školu viedli v tom čase ešte rádové sestry. So samotnou prípravou stužkovej sme začínali mesiac predtým, podobne sme v tom čase už i pozývali známych. Program pozostával z paródii piesní na učiteľov, hry na klavíri a z básní. Pamätám sa, že jedna spolužiačka sama zložila báseň Pieseň o zelenej stužke. ... Pozvánky sme mali tlačené vo forme dnešných, mali sme však latinské motto. ... Tieto sme posielali poštou. ... Samotný priebeh stužkovej začal hymnou Gaudeamus igitur, potom sme odovzdávali triednej šerpu, ktorá bol zelená, odovzdával ju predseda triedy. Potom nám triedna pripla stužky. Ďalej sme predniesli svoj program a potom sa už začala vlastná zábava. Úvod zábavy bol bez zvláštneho tanca, proste začalo sa tancovať“ (informátorka A. M., Ušak, 1966).*

V danom období zaznamenávame zvyk označovať maturantov na chlopiňach kabátov zelenými stužkami, či odznakmi s označením triedy. Zelená farba bola vnímaná ako symbol zrelosti, mladosti a nádeje. Odovzdávanie stužíek malo charakter študentskej zábavy s účasťou, alebo aj bez účasti profesorov. Už v tomto období ritualizácia správania bola významná pre spoluprežívanie súdržnosti medzi študentmi v nastávajúcom významnom životnom období a pre zžívanie sa so svetom dospelých.⁶ Prejavovala sa prípravným obdobím zameraným na organizovanie spoločných podujatí, konzumáciou jedla i alkoholu, spievaním ľudových piesní, šlágrov, výnimočne aj paródii na učiteľov, v prípade slávnostného odovzdávania stužíek (odznakov) aj študentskej hymny Gaudeamus igitur. V 40. rokoch sa stretávame s rituálnym pozývaním, s maturitnými oznámeniami s mottom, tancom s profesormi, šerpovaním učiteľa/ky, s kultúrnym programom študentov využívajúcich vlastnú kreativitu,

⁶ Informátor D. J. (maturoval v r. 1936) spomína na obdobie po zimnej klasifikácii, keď si rozdali maturitné odznaky: „... *hrdosť a sebavedomie nás nútilo kolektívne vystupovať... urobili sme si večierok na inom mieste, kde bol prístup k vínu, bolo to pod viechou, ktorú mal kamarátov otec... niektorí sa v tom čase napili, teda bola to riadna pitka. Snaha bola o sebe dať vedieť okoliu...“ (Ušak, 1966).*

paródiami na učiteľov spievanými na známe melódie, tanečnou zábavou, ale aj so systematickým dlhodobším finančným zabezpečením podujatia.

Termín stužkovej slávnosti v tomto období nebol stabilizovaný. Konala sa buď po polročnej klasifikácii – teda vo februári, alebo v novembri pred adventom, keďže organizovanie zábav počas adventu nebolo z náboženského hľadiska prípustné. Zdroje inšpirácií pre podoby stužkových slávností v tomto období je v súčasnosti už ťažké priamo identifikovať, môžeme sa len domnievať, že boli šírené prostredníctvom absolventov nemeckých a maďarských škôl s dlhodobším tradíciami.

50. a 60. roky 20. storočia

V povojnových rokoch sa menila štruktúra škôl, v súlade s novým zákonom o školstve sa kládol dôraz na stredoškolské vzdelávanie mládeže. Nárast počtu stredoškôľakov z vidieka umožnila aj kolektivizácia poľnohospodárstva a budovanie stredoškolských internátov, čo vytváralo základňu pre rozvíjajúcu sa industrializáciu a urbanizáciu. Stužkové slávnosti však neboli samozrejmosťou ani v 50. rokoch. Napríklad maturanti jedného z najstarších bratislavských gymnázií na Grösslingovej ulici v roku 1951 stužkovú slávnosť nemali. V 60. rokoch ju však zaznamenávame v spomienkach respondentov spravidla ako spoločnú školskú slávnosť pre viaceré maturitné triedy v škole.

Zo školského roku 1965/66 máme záznam zo Strednej všeobecno-vzdelávacej školy J. Hollého v Trnave, kde bolo naraz 8 maturitných ročníkov, čo predstavovalo cca 240 žiakov: „5 tried malo svoju stužkovú slávnosť v prvom januárovom týždni spoločne, ďalšie tri triedy mali opäť spoločný program 22. januára. ... Spoločný program viac tried bol najmä preto, že v budove školy nie je vhodná miestnosť a sála Kultúrneho domu ZV-ROH Kovosmalt je príliš veľká na usporiadanie slávnosti pre jednu triedu. Žiaci spomínaných troch tried pozývali svojich profesorov na stužkovú slávnosť Prosbopisom“ (Ušak, 1966). Usporiadanie stužkovej slávnosti pre väčší počet maturantov z rôznych tried vyžadoval väčšiu mieru organizácie a dramaturgie celého priebehu. Samotný priebeh stužkovej je opísaný nasledovne: „Krátko po 19. hodine sa zhromaždili všetky tri triedy vo vestibule a za rezkého pochodu vošli v dvojstupoch do sály. Zoradili sa podľa tried na parkete, hudba dohrala a na javisko vystúpila žiačka, ktorá privítala profesorský zbor a rodičov. Po nej sa ujal slova riaditeľ školy V. S. Po jeho prejave sa postavili triedni profesori s riaditeľom a jeho zástupcami pred nastúpenými žiakmi a predsedovia tried im odovzdali šerpy s mosadznou medailou, na ktorej bolo vyryté označenie triedy. Zároveň im odovzdali tácky, na ktorých boli stužky pre žiakov. Na zelených stuhách bol vyšitý rok 1963 – 1966. Hudba ticho hrala Gaudeamus igitur a profesori dekorovali žiakov stužkami. Keď bola pripätá posledná stužka, všetci nahlas spievali študentskú hymnu. Po skončení žiaci odišli zo stredu sály, nasledovala malá prestávka, počas ktorej sa podávala večera. Prestávku vyplňala hudba. Po večeri predniesol slávnostný prípitok ostužkovaný žiak, všetci povstali a spievali Živijo a spoločne si pripili“ (Ušak, 1966). Jednotlivé triedy potom predviedli svoj program, ktorý spočíval v parodizovaní profesorov a žartovnými piesňami na ich účet. Ďalšia trieda pripravila program v duchu reportáže z rozhlasového Klubu mladých. Aj ďalšie spomienky z tohto obdobia a prostredia zaznamenané v archíve potvrdzujú programy žiakov zamerané na parodizovanie študentského života a profesorského zboru. Po programe nasledovala zábava, ktorej cieľom bolo zblíženie učiteľov a žiakov, napríklad aj formou srdiečkového tanca, v ktorom prostredníctvom vopred rozdанных srdiečok vytvorili učitelia a žiaci tanečné páry.

70. a 80. roky 20. storočia

Stužkové slávnosti v 70. rokoch sa konali v kultúrnych domoch či školských jedálňach. Väčšie priestory často podmieňovali aj väčší počet osôb a spájanie tried. Stredné odborné školy, v ktorých prevládali dievčatá (napr. ekonomická) alebo chlapci (napr. strojnica), obvykle uzatvárali partnerstvá a organizovali stužkové slávnosti spoločne. Termín stužkových slávností sa stabilizoval na október, november, prípadne do polovice decembra, ak nebol dostatok voľných miestností. Najmä v menších mestách, ktoré boli spádovou oblasťou regiónu a stredoškólači do školy denne cestovali, alebo dokonca bývali na internátoch, bola účasť rodičov na stužkovej slávnosti komplikovaná. Už v prvej polovici 70. rokov sa však slávnosť čoraz viac presúvala do reštauračných a hotelových zariadení, konala sa osobitne len pre jednu triedu a začala byť očakávaná aj účasť rodičov. Peniaze na stužkovú si študenti šetrili

už od nižších ročníkov, spravidla po dohode žiakov, triedneho učiteľa a rodičovského združenia. Na prípravách sa podieľala celá trieda. Výzdobu priestorov, kde sa slávnosť konala, si žiaci zabezpečovali sami, v niektorých školách bolo zaužívané, že im výzdobu zabezpečovali tretiaci (Stužkové slávnosti... – Žabková). Podobne si sami žiaci zabezpečovali aj vyšívanie stužíek (nie vždy boli stužky vyšívané), alebo ich objednávali v komunálnych podnikoch, podobne aj šerpu pre triedneho učiteľa/učiteľku ako aj pre obľúbeného pedagóga, ktorý mal za úlohu pokrstiť stužky. Aj oznámenia o stužkovej si maturanti vyrábali v 70. rokoch buď sami, alebo tlač vlastného návrhu oznámenia s menoslovom žiakov, rokmi štúdia na strednej škole, termínom stužkovej a mottom zadávali do externého prostredia. Oznámenia sa personifikovali nalepením fotografie konkrétneho žiaka a podčiarknutím mena v zozname. Na slávnosť si spravidla pozývali profesionálneho fotografa. Čiernobiele fotografie, oznámenie a stužka boli pamiatkami, ktoré žiakom po stužkovej zostali. V niektorých prípadoch sa pridáva ešte črepina z džbánú (čaše) zakúpeného pre túto príležitosť a rituálne rozbitého.⁸ V 70. rokoch sa ojedinele spomínajú aj „dozvuky“ – neformálny záver stužkovej na chate.⁹ V 80. rokoch

Príhovor triednej učiteľky na stužkovej slávnosti v roku 1978. (Bratislava, súkromný archív autorky, 2006)

8 Stužkové slávnosti. Výskumný materiál študentov etnológie UKF – pozri P. Oravcová na príklade Revúcej, aj M. Šarovecká na príklade Levíc.

9 Spomínajú sa na stužkovej v roku 1975. Výskumný materiál študentov etnológie UKF – pozri Z. Žabková.

Študenti so sviečkam vytvorili obrazec 4. D., pri reprodukcii skladieb My nie sme zlí a Navždy sa zachová, v pamäti stužková. Priebežne svoju spolupatričnosť potvrdzovali pitím šampanského z jedného kolujúceho pohára. (Bratislava, súkromný archív autorky, 2006)

Šatňa študentov účinkujúcich v programe stužkovej slávnosti. (Bratislava, súkromný archív autorky, 2006)

Karnevalové prvky v zábovej časti programu stužkovej slávnosti. (Bratislava, súkromný archív autorky, 2006)

je po prvýkrát zaznamenaná spomienka, že sa v Leviciach vyskytla výzdoba zelenou stuhou na dverách triedy maturantov.¹⁰

V tomto období sa cena stužkovej slávnosti pohyboval v rozpätí 200 až 600 korún. Napríklad maturanti SPTŠ v Lučenci v školskom roku 1978/79 sa zbierali celé 4 roky po 10 Kčs mesačne. Stužková v Lučenci stála v tomto období 500 Kčs. Triedy si volili triedny výbor, ktorého členovia mali za úlohu manažovať jednotlivé úlohy. Pokladník vyberal peniaze od študentov, avšak veľa si našetrili aj z poľnohospodár-

¹⁰ Stužkové slávnosti. Výskumný materiál študentov etnológie UKF – pozri J. Hruz na príklade Levíc.

ských brigád, na ktoré chodili zo školy.¹¹ V neďalekých sklárňach objednali pamätné poháre. Tie však v tomto období neboli bežnou rekvizitou stužkových slávností.¹² Dar triednej učiteľke/učiteľovi mal obvykle podobu hodiniek, ozdobnej keramiky, či šálok na kávu. Matkám dávali žiaci ružu alebo červený karafiát. V rámci kultúrneho programu predvádzali talentovaní žiaci tanečné a hudobno-spevné čísla, často na známe melódie aj žartovné piesne zo študentského života. Tanec s rodičmi nebol stabilnou súčasťou stužkovej slávnosti.

V tomto období sa stabilizovala prípravná fáza stužkovej slávnosti – výroba oznámení, dlhodobá finančná zbierka, účasť rodičov, k inováciám je možné zaradiť prítomnosť profesionálneho fotografa, maturitné poháre, rozbíjanie džbánu, výzdobu dverí maturitnej triedy.

90. roky 20. storočia až do súčasnosti

Od roku 1990 sa stužkové slávnosti čoraz viac ritualizovali a nadobúdali charakter noblesných podujatí, kde sa veľká časť zabezpečenia sprofesionalizovala. Súvisí to aj s rozvojom súkromného podnikania, keď sa niektoré firmy špecializovali na dodanie potrieb pre stužkové slávnosti. Komerčné ponuky zároveň podporili rozvoj dopytu po rekvizitách a službách, ktoré sa postupne stali neodmysliteľnou súčasťou stužkovej slávnosti.¹³ Separačné rituály začínajú už pred stužkovou slávnosťou v škole: dvere maturitnej triedy sa vyzdobia zelenou stuhou, prípadne podpismi všetkých žiakov. Novou tradíciou sa stal únos triednej knihy a pečatenie triedy. „*Hlavný význam únosu triednej knihy jej zapečatenie a následný hraný únos je aby pedagogický zbor nemohol študentov skúšať a písať s nimi práce v týždni pred stužkovou.*“ (Stužkové slávnosti... – Ivanová) Pečatenie triednej knihy robí spravidla triedna učiteľka/učiteľ za asistencie študentov. Previaže sa zelenou stuhou a zapečatí sa voskom a prsteňom, alebo mincou. S týmto aktom súvisí aj výzdoba dverí zelenou stuhou s vročením a fotkami maturantov. Mašla na dvere, sviečky a pečatný vosk sa spravidla objednávajú u tej istej firmy. Únos sa uskutočňuje približne jeden až tri týždne pred slávnosťou, vo výnimočných prípadoch aj po nej. Všetko je starostlivo nahrávané na videozáznam, čo predpokladá objednanie skúseného kameramana, ktorý zabezpečí aj zostrih a nahratie záznamu aj fotografií z celej stužkovej na audiovizuálny nosič. Zároveň sa dianie podriaďuje filmovaniu tak, aby vo filme účinkoval každý študent. Filmový záznam je považovaný za natoľko dôležitý, že v niektorých prípadoch sa natáča únos triednej knihy ako dokrútko po stužkovej slávnosti. Natáčanie únosu a pečatenia triednej knihy (keďže ide o „vstup“ do stužkovej, označuje sa aj ako *intro*) robí spravidla ten istý kameraman, ktorý točí aj stužkovú. Videá o únose triednej knihy sú medzi študentmi veľmi populárne, umiestňujú sa na internet, a je vecou prestíže vymyslieť čo najoriginálnejší a najvtipnejší scenár. Zväčša ide ozbrojené prepadnutie triedy, následné unesenie a zničenie triednej knihy. „... *Do tohto únosu bol zapojený každý člen triedy. Po únose mal každý z informátorov ešte oslavu so svojou triedou v nejakej kaviarni, reštaurácii alebo v bare. Námetov na únos triednej knihy je naozaj veľmi veľa... Niektorí boli inšpirovaní filmom, predošlými ročníkmi, alebo si vymysleli vlastné námety. Najčastejšie však bolo, že profesorka súrne odišla z triedy a vtedy jeden odvážlivec ukradol triednu*

11 Stužkové slávnosti. Výskumný materiál študentov etnológie UKF – pozri M. Kaličiaková, poháre bez gravírovania, len popísané menom študenta, sa spomína v roku 1982 aj v materiáli M. Šaroveckej.

12 Stužkovú slávnosť som mala v tom istom roku v Bratislave a poháre sa neobjednávali.

13 Ponuka firiem je dosiaľ širšia než štandardná štruktúra stužkovej slávnosti. Napr. tričká či šiltovky s rovnakou potlačou, ktoré sú tiež v ponuke, môžu prispieť k upevneniu identity s kolektívom (napr. počas dozvukov), avšak počas stužkovej slávnosti nebývajú využité.

knihu a ušiel, a potom bolo už natáčané iba v bare, reštaurácii a pod. ...“ (Stužkové slávnosti... – Šarovecká). Žartovné prípravy na stužkovú slávnosť utužujú kolektív a navodzujú atmosféru blížiaccej sa významnej udalosti. Ide o začiatok separačných rituálov, keď priestor, kde sú maturanti, sa výrazne označí stuhou.

Už v počiatkoch štúdia na strednej škole si žiaci za pomoci niektorého rodiča zkladajú účet v banke, na ktorý sa podľa dohody pravidelne rovnakým dielom skladajú na stužkovú. V roku 2006 stála stužková vo Zvolene 4000 Sk (Navždy sa zachová...), v súčasnosti je to okolo 200 – 500 Eur.¹⁴ Zo spoločného fondu sa hradí prenájom priestorov a pohostenie, kameraman, fotograf, dídžej, neodmysliteľné rekvizity – stužky, šerpy, poháre s vygravírovaným menom každého študenta (v jednom prípade sa vyskytli namiesto pohárov prstene s vygravírovaným dátumom stužkovej a poháre len pre učiteľov), „tortičky“ pre študentov, dary pre učiteľa. Rekvizity sa v súčasnosti objednávajú obvykle cez internetové obchody, ktoré zabezpečujú rôzne potreby pre stužkové slávnosti.

Výskum stužkových slávností konaných v rokoch 2009 až 2012 (v období hospodárskej krízy) poukázal na skutočnosť, že v snahe znížiť náklady na stužkovú sa spájajú triedy, alebo sa stužkové lokalizujú do hotelov mimo centra mesta, v prípade malých miest sa konajú aj v okolitých obciach. Rezervácie priestorov sa zabezpečujú so značným predstihom. „*My sme mali sálu objednanú už na začiatku tretieho ročníka, pretože sála v Liptovských Sliačoch je veľmi obľúbená a každý víkend tam býva stužková. Ak sme chceli dostať termín, museli sme si ju rezervovať už rok vopred*“ (informátorka Z. R. mala stužkovú v roku 2011, Stužkové slávnosti... – Ivanová).

Je všeobecne rozšíreným zvykom, že na stužkovú slávnosť si každý žiak môže pozvať 2 resp. 3 ľudí – rodičov a partnera, resp. súrodenca. V prípade, že by chcel viac hostí, musí si za každého ďalšieho priplatiť cca 20 Eur. Žiaci nepozývajú vždy všetkých učiteľov, ale len niektorých z tých, čo ich učili, v inom prípade pozývajú všetkých, ktorí ich učili. Využívajú tlačené pozvánky, ktoré učiteľom odovzdávajú asi týždeň pred stužkovou slávnosťou. Zasadací poriadok je vopred určený. Osobitne býva vyčlenený stôl pre učiteľov, stoly pre rodičov a pre maturantov a ich partnerov. Dôležitým priestorom je parket, na ktorom sa odohráva aj kultúrny program.

Pohostenie sa spravidla skladá z prípitku, predjedla, hlavného jedla, zákuskov a alkoholu, ktoré si v niektorých prípadoch zabezpečujú žiaci aj osobitne a neskôr v noci sú k dispozícii švédске stoly alebo kapustnica. Sú prípady, keď alkohol na stužkovej pedagogický zbor nepovolí, najmä preto, že na osemročných gymnáziách maturanti ešte nedosahujú vek 18 rokov. Optimálnym termínom konania stužkovej slávnosti je novembrový piatok od 18.00 hodiny. Maturantom je v tento deň v škole obvykle udelené voľno. Na stužkovú prichádzajú niekoľko hodín pred jej začiatkom, aby všetko dôsledne zabezpečili a nacvičili.

Inštitucionálna časť programu je nasledovná:

1. nacvičený nástup a zoradenie študentov,
2. príhovor triedneho učiteľa/učiteľky, riaditeľa, resp. zástupcu riaditeľa školy, príhovory študenta reprezentujúceho celú triedu, v niektorých prípadoch aj príhovor za rodičov,
3. stužkovanie – podfarbené hudbou a ukončené spevom študentskej hymny *Gaudeamus igitur*,

¹⁴ *V slovenskej mene ... sa skladali po 1000 Sk, ale po zmene meny na euro sa suma zvýšila na priemerne 50 EUR ročne (Stužkové slávnosti – Ivanová).*

- prípitosk, odovzdanie kvetov učiteľom a rodičom, kytice sa kupujú aj pre riaditeľov alebo ich zástupcov,
- tance s profesormi a rodičmi, ktoré sú akoby poďakovaním za účasť na stužkovej slávnosti (Stužkové slávnosti – Ivanová) Pri tanci s profesormi majú študenti vopred určené, kto pôjde pozvať do tanca ktorého učiteľa/učiteľku, aby niektorý nezostal sedieť.

Po slávnostnej večeri nasleduje **programová časť** – kultúrny program študentov, ktorý je výsledkom dlhšej prípravy. Do programu sa zapájajú všetci študenti, pozostáva zo scénok, tanca a hudobno-spevných čísiel. Študenti často parodujú známe televízne programy, obliekajú sa do kostýmov, chlanci sa prezliekajú za dievčatá, do programu zakomponujú žarty, ktorým neraz rozumejú len oni. Programy bývajú pomerne dlhé a vyplnia čas do polnoci. Ich príprava býva pre študentov neraz zábavnejšia než konečný výsledok pre divákov.

Zábavná časť pozostáva zo slávnostnej večere, hudby, tanca, voľného rozhovoru (Feglová, Salner 1985: 210) a polnočných rituálov. Časť z týchto aktivít je organizovaná a stmeluje všetkých prítomných, časť je voľná. Organizované aktivity sa dejú najmä do polnoci, pokiaľ sú na stužkovej prítomní aj rodičia. Stabilnou časťou sú polnočné rituály, ku ktorým patrí najmä čítanie častušiek – básní, ktoré charakterizujú každého študenta, pritom sa rozdávaajú vopred pre tento účel objednané „tortičky“ (resp. triedny učiteľ/učiteľka nakrája tortu). Nasleduje polnočný súd, nazývaný aj katovanie, počas ktorého spravidla pri svetle sviečok žiaci vtípnym spôsobom „súdia“ triedneho učiteľa/učiteľku za všetky spáchané hriechy voči študentom počas celého štúdia. Následne sa licituje na jej vykúpení neskúšaním, nepísaním písomiek a pod. (Stužkové slávnosti – Jaššová).¹⁵

Na záver nasleduje rozbíjanie krčahu (džbánú alebo čaše), z ktorého sa predtým všetci maturanti napijú šumivého vína. Vypije sa za sprievodu obľúbených piesní skupiny Elán – *Stužková*, *My nie sme zlí*, alebo pieseň P. Nagya *Aj tak sme stále frajeri* (všetky tri piesne vznikli v 80. rokoch 20. storočia), ktoré sa v priebehu 90. rokov stali takmer neodmysliteľnou súčasťou stužkových rituálov. Črepy si žiaci rozoberú a podľa povery by ich mali mať pre šťastie pri sebe počas maturity. Tieto rituály sú často vykonávané v prítomí so sviečkami v rukách, alebo sa sviečky kladú na zem v podobe označenia triedy (napr. 4. A). „Smrť detstva“ je obradne znázornená počas sviečkového pochodu, ktorý je súčasťou stužkovej slávnosti. Tento obrad má purifikačnú funkciu a tvorí hranicu medzi preliminárnou a liminárnou fázou – študenti sa očisťujú od predchádzajúceho stavu, strácajú predchádzajúcu identitu a vstupujú do liminárnej fázy obradov prechodu (Sedláčková, 2013: 61).

Zväčša okolo polnoci sa odovzdáva dar triednemu učiteľovi/učiteľke (alternatíva je v rámci inštitucionálnej časti). Ide hlavne o šperky, hodinky, poháre, či šálkové servisy. Na niektorých stužkových slávnostiach je aj tombola, do ktorej každý študent niečo prinesie. Výťažok sa používa na tzv. *dozvuky*.

Voľná zábava nastane po odchode rodičov až do rána – obvykle do 5.00.

15 Ide napríklad o podpísanie podmienok stanovených maturantmi typu:

Na známosť sa dáva, že nášmu triednemu a pani riaditeľke bude odťatá hlava. No ak na tieto podmienky pristúpia, tak sa zo svojho trestu vykúpia.

- Príchod do školy o ôsmej hodine sa nepovažuje na neskorý, ale za dôkladnú prípravu do školy.
- Ospravedlňenky nie sú dôležité, aj tak nikto z nás nechodí poza školu.
- Jedenie a pitie cez hodinu je povinnosťou, veď pitný režim treba dodržiavať.
- Chodenie do bufetu, veď komu by sa chcelo čakať v rade cez prestávku... atď. (Polnočný súd – stužková ... (Pozri: <https://www.youtube.com/watch?v=g9WZo7eDy1s>)

Dozvuky – tento termín označuje spoločne strávený čas študentov na chate, týždeň alebo dva po stužkovej slávnosti, prípadne sa konajú v jeden večer v bare alebo reštaurácii. Organizujú sa z ušetrených peňazí, ktoré ostali zo stužkovej, prípadne sa na ne študenti dozbierajú. Výlet na chatu trvá od piatku do nedele a spravidla sa ich nezúčastňuje kompletne celá trieda. Dozvuky sa konajú zásadne bez pedagogického dozoru. Program je voľný a spravidla nechýba konzumácia alkoholu. („*Bola to typická chata, alkohol, poker, zábava*“; „*Pilo sa, žilo sa a určite sa robilo plno zmysluplných vecí.*“ Informátori M. Š. a M. D. – Stužkové slávnosti – Jaššová).

Príprava na stužkovú nemá len kolektívny charakter, ale aj výsostne privátny, v ktorom ide o čo najlepšiu vizáž. Je to pochopiteľné, keďže ide o životnú udalosť zaznamenávanú na foto a videomédiá, ktoré sú často umiestňované na internete. Pre dievčatá je stužková z hľadiska prípravy podobná svadbe. Mimoriadna pozornosť je venovaná šatám, ktoré sú buď z požičovne, alebo dievča využije príležitosť doplniť svoj šatník o reprezentatívne šaty a ukázať sa ako zrelá žena v čo najkrajšej podobe, ktorá ho reprezentuje na vizuálnej dokumentácii udalosti. Nemenej pozornosti sa venuje obuvi, doplnkom, mejkapu, manikúre, úprave vlasov – dievčatá navštevujú pred slávnosťou kaderníčku. Na internete existujú súťažné hlasovania o „Kráľovnú stužkovej“ (<http://www.cas.sk/>), či „Hviezdu stužkovej“ (www.diva.sk/). Inšpirácie je pravdepodobne možné hľadať v amerických slávnostiach maturantov, ktoré však nie sú stužkovacími. Stužková slávnosť je pre chlapcov príležitosťou pre zadováženie si obleku, často prvého v mladíckom veku. Chlapci idú v obleku aj k maturite, stužková teda nie je jediným využitím tohto odevu na ceste k ukončeniu stredoškolskej dochádzky. Spoločenské oblečenie s dodržiavaním adekvátnej etikety je symbolom vstupu mladých ľudí medzi dospelých.

„Obrady vykonávané počas stužkovej slávnosti majú za cieľ prechod študentov z obdobia detstva do obdobia dospelosti. Stužková slávnosť predstavuje aj sociálnu previerku študentov. Očakáva sa od nich, že zvládnu pravidlá spoločenského správania, podliehajú pri tom kontrole svedkov. Hlavnými prvkami prechodu študentov do sveta dospelých sú slávnostný odev, dodržiavanie pravidiel etikety, exkluzívne prostredie, prestížne dary venované učiteľom a relatívna rovnoprávnosť maturantov s ich pedagógmi“ (Sedláčková, 2013: 61).

Alternatívne podoby stužkových slávností

Do schematickej štruktúry stužkovej slávnosti dosiaľ neboli zakomponované prvky, ktoré súvisia so špecifickosťou zamerania školy. Napríklad na odborných školách sa v programovej časti vyskytujú prvky súvisiace s budúcou profesiou maturantov, na cirkevnej škole (SOŠ sv. Jozefa Robotníka v Žiline) stužkovej slávnosti predchádzala omša: „*Viedol ju náš riaditeľ, farár a namiesto kázne tam prečítal príbeh, ktorý sám napísal a kde sme sa všetci našli. Mali sme to v kostole na Vlčincoch, pod ktorým je hneď sála, takže sme sa po omši presunuli rovno na stužkovú*“ (informátor J. P., Stužkové slávnosti... – Jaššová). Na lesníckej škole v Liptovskom Hrádku majú žiaci uniformy, ktoré si obliekajú aj na stužkovú slávnosť.

Nie vždy sa maturanti rozhodnú pre „klasickú“ stužkovú slávnosť. V prípade, že ide o čisto chlapčenský ročník, alebo sa študenti nevedia dohodnúť na podobe stužkovej slávnosti, resp. viacerí sa jej nechcú zúčastniť (napr. z finančných dôvodov), alternatívou býva slávnostná večera s triednou učiteľkou/učiteľom, počas ktorej im učiteľ/učiteľka pripne stužky. V rámci rituálneho aktu odznejú aj slávnostné príhovory.

Inou alternatívou je spoločný výlet maturitnej triedy za našetrené peniaze na stuž-

kovú. Výlety do zahraničia (napr. do Paríža, k moru) začali byť populárne najmä v 90. rokoch 20. storočia, keď po otvorení hraníc bolo spoznávanie nových krajín považované za výnimočné a atraktívnejšie, než „klasický“ rituál stužkovej. Na tento druh výletov sa začali sústreďovať cestovné kancelárie, ktoré ich zaradili do svojej ponuky. Aj počas výletu sa nájde priestor na pripnutie stužiek zo strany triedneho učiteľa/učiteľky. Napríklad stužkovanie v Paríži ponúka v roku 2014 jedna z cestovných kancelárií za 215 Eur, stužková v bulharskom prímorskom letovisku je v ponuke za 249 Eur, ¹⁶ čo sú ceny porovnateľné s nákladmi na stužkovú slávnosť na Slovensku.

K alternatívnemu riešeniu vedú v niektorých prípadoch jednotlivcov finančné dôvody. Napriek tomu, že stužková slávnosť je prejavom súdržnosti a solidarity s kolektívom triedy, v súčasnej majetkovo diferencovanej spoločnosti si nemôže každý maturant dopriať pomerne nákladné rituály. *„V triede informátorky boli aj dve dievčatá, ktoré sa nemohli zúčastniť stužkovej slávnosti kvôli financiám a jedna, ktorá mala v blízkom čase svadbu. Napriek týmto okolnostiam sa zúčastnili oficiálnej časti, kde ich triedna učiteľka stužkovala“* (z Levíc na prelome 20. a 21. storočia uvádza J. Hrúz v *Stužkové slávnosti...*).

Existujú aj prípady, keď sa stužková slávnosť vôbec neuskutoční, vtedy sa naštreté peniaze rovnakým dielom vrátia študentom naspäť (Stužkové slávnosti – Ivanová).

Stužková slávnosť ako predmet podnikania

Na prípravu stužkovej slávnosti slúžia špecializované webové stránky, ktoré poskytnú budúcim maturantom základnú osvetu, na čo sa majú pri príprave stužkovej zamerať, rady do života – čo sa hodí, na čo si majú dávať pozor. Komerčný efekt týchto stránok zabezpečuje reklama firmám, kde si môžu maturanti objednať predmety a služby súvisiace so stužkovou, maturitného tabla, či učebníc, ktoré im môžu pri maturite pomôcť. K takýmto patria napr. Stuzkova.eu (www.stuzkova.eu), Stužková slávnosť <http://stuzkova-slavnost.webnode.sk/>, Stužkové (<http://www.stuzkove.sk/>), tlačOznamka (<http://www.tlacoznamka.sk>) Moja stužková (<http://www.moja-stuzkova.sk/>)¹⁷ na výber služieb sa špecializuje Superstuzkova.sk (<http://www.superstuzkova.sk>), zoznam firiem ponúkajúcich produkty na stužkovú Stuzkova.com (<http://www.stuzkova.com/>). Táto stránka robí aj ankety medzi klientmi, ktoré slúžia do istej miery ako prieskum trhu.

ZÁVER

Rozvoj stužkových slávností a stabilizácia rituálnych aktivít po druhej svetovej vojne súvisí s nárastom stredných škôl a počtom maturantov v tomto období. „Zo štatistik vyplýva, že v roku 1949 zmaturovalo u nás iba 4 850 študentov. Na porovnanie

¹⁶ Pozri: www.cktrip.eu/wp-content/pariz-stuzkova.doc

¹⁷ Prostredníctvom webovej stránky Moja stužková sa firma prihovára maturantom: *Predstavujeme Vám našu firmu, ktorá sa už niekoľko rokov zaoberá výrobou potrieb na stužkové slávnosti. Sme kolektív mladých ľudí s bohatými skúsenosťami a chuťou do práce, ktorý Vám je k dispozícii pri odpovediach na Vaše otázky. O kvalite našich služieb a výrobkov Vám môžu povedať stovky spokojných tried, ktoré si ich už objednali. Cieľom našej firmy je ponúknuť žiakom kvalitné výrobky za čo najnižšiu cenu a bezstarostné vybavenie objednávky. Spokojnosť žiakov je pre nás veľmi dôležitá, a preto sa snažíme čo najrýchlejšie a najlepšie vyhovieť ich požiadavkám. Ponúkame vám tlač maturitných oznámení ďalej pozvánky, sviečky, tričká, mikíny a šiltovky a vankúš na stužky. Stačí, ak jednoducho vyplníte objednávkový formulár a odošlete nám ho. Po prijatí objednávky vám zašleme zmluvu. Objednaný tovar vám bude doručený domov Slovenskou poštou na dobierku. Poštovné a balné zdarma!*

– o tridsať rokov neskôr to bolo už takmer 39 000, z toho iba na gymnáziách vtedy maturovalo 13 400 študentov“ (Jancura, 2010). Ritualizácia ukončenia strednej školy s maturitou potvrdzuje význam vzdelania, ktoré ešte v prvej polovici 20. storočia vo vidieckom prostredí nebolo všeobecne považované za dôležité.

Tí, ktorí nepokračujú v štúdiu na vysokej škole, strednou školou ukončujú obdobie školskej dochádzky s cieľom zamestnať sa, osamostatniť sa od rodičov. Maturita je preto vnímaná ako skúška dospelosti a rituálne správanie s ňou späté možno zaradiť k rituálom prechodu aj z hľadiska zmeny sociálnej pozície z dieťaťa na dospelého človeka, aj z hľadiska úrovne vzdelania. Ide zároveň o iniciačné obrady, ktorými ich aktéri nadobúdajú nový sociálny status. Samotnej stužkovej slávnosti predchádza preliminárna fáza – úkony, ktorými sa ich aktéri vyčlenia (vylúčia) z doterajšieho stavu. Za takéto možno považovať rozosielanie oznámení o stužkovej slávnosti a od 90. rokov 20. storočia tzv. intro, ktoré je predzvesťou blížiacej sa zmeny (označovanie maturitnej triedy stuhou a fotografiami maturantov, pečatenie a únos triednej knihy). Slávnostný večer označovaný ako stužková patrí k úvodným rituálom predmaturitného obdobia a z hľadiska troch fáz obradov podľa A. v. Gennepa uvádza aktérov do liminárnej fázy, keď sú fyzicky označení príslušnosťou k skupine, ktorá musí dokazovať svoje schopnosti – po spoločenskej i vedomostnej stránke. Na stužkovej slávnosti majú jej aktéri príležitosť preukázať svoju tvorivosť, originalitu, nadanie a stať sa zdanlivo partnermi svojich autorít – učiteľov. Fázu dokazovania schopností ukončuje až slávnostné prebratie maturitných vysvedčení a oslava s rodinou a bývalými spolužiakmi, čo je postliminárna fáza celej maturitnej obradovej štruktúry. Zároveň sa využívaním kontrastu detstva a dospelosti – (napríklad v podobe využívania fotografií z útleho detstva, alebo v prehovoroch študentov) upozorňuje, že z dieťaťa sa stal dospelý človek. V súlade s V. Turnerom, ktorý sa zamerával na hlbšiu analýzu liminárnej fázy rituálov, nachádzame v období medzi stužkovou slávnosťou a oslavami maturitnej skúšky špecifické spoločenstvo (*communitas*) adeptov na maturitu, fyzicky označené zelenou stužkou, pričom rozdiely medzi nimi sú zámerne stierané a sú vystavené rovnakým záťažiam. Ich prestíž, vyplývajúca z pozície najstarších žiakov v škole, je preľňaná prípravou a skúšaním sprevádzanými určitou pokorou (Turner, 2004 : 97).

Prostredníctvom obradov prechodu, medzi ktoré radíme aj stužkovú slávnosť, menia jednotlivci svoj sociálny status a príslušnosť k danej skupine. Z hľadiska teórie kapitálov P. Bourdieua na poznaní, uznaní a viere v určité hodnoty je založený symbolický kapitál, prostredníctvom ktorého aktér získava „explicitné alebo praktické uznanie“ (Bourdieu, 1983: 46). K symbolickému kapitálu môžeme zaradiť aj rituály, ktorými sa za účasti členov spoločenstva legitimizuje zmena sociálneho statusu.

Zmenu statusu a symbolického kapitálu pripomínajú aj pamätné predmety (oznámenie, stužka, pohár, vizuálna dokumentácia – fotografie, video, ktorých význam sa zvyšuje šírením cez internet).

Podoby stužkových slávností ovplyvnila technika, od reprodukcie hudby až po nakrúcanie *intra*, ktoré je v niektorých prípadoch samoúčelné, mimo logickej chronológie rituálov. Má prestížny význam, ale prispieva aj k prežívaniu spolupatričnosti maturujúcich spolužiakov.

Komerčná sféra, reagujúca na potreby pre stužkové slávnosti, tieto potreby reflektuje, ale tiež spätne formuje a fixuje. Záverom možno konštatovať, že pôvodne výlučne školský rituál sa od medzivojnového obdobia rozšíril na spoločensko-reprezentatívny rituál sociálnej skupiny maturantov, ktorý presahuje do rodinného prostredia,

ovplyvňuje sféru služieb a na Slovensku nadobudol pomerne jednotnú a jedinečnú podobu aj v rámci stredoeurópskeho prostredia.

Táto štúdia vyšla vďaka podpore grantu VEGA 2/0088/14 s názvom *Rituálne správanie ako strategický nástroj skupinovej identifikácie: Sociálne a kultúrne kontexty súčasných sviatkov na Slovensku*, ktorý sa rieši v Ústave etnológie SAV v období 2014 – 2016.

LITERATÚRA

- Alan, J. (1989). *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama.
- Bell, C. (1997). *Ritual perspectives and dimensions*. Oxford: University Press.
- Beňušková, Z. (1994). Oslavy pamätných dní, výročných a štátnych sviatkov v Bratislave vo svetle školských a pionierskych kroník. In: *Etnologické rozpravy*, 2, 29 – 39.
- Bourdieu, P. (1983). The Forms of Capital. In J. E. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Feglová, V., Salner, P. (1985). Maturita bratislavských študentov. In: *Čas života. Lidová kultura a súčasnosť*, sv. 10, Ed. V. Frolec. Brno: Nakladateľství Blok, s. 209 – 219.
- Gennep van, A. (1997). *Přechodové rituály. Systematické studium rituálu*. Praha: Nakladateľství Lidové noviny.
- Horváthová, E. (1986). Iniciačné obrady mládeže na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*. Bratislava: ALFA, s. 205 – 219.
- Jágerová, M. (2013). Obyčaje spojené s ukončením základnej školy. In: Z. Beňušková a kol.: *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra: UKF, s. 136 – 158.
- Jakubíková, K. (2005). Obyčaje a sociálny status. In: L. Tarcalová (Ed.), *Zvyky a obyčaje socioprofesionálnych skupín*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, s. 9 – 13.
- Kaščák, O. (2008). Materská škola ako miesto profánnych a magicko-náboženských prechodových rituálov. *Český lid - Etnologický časopis*, 95(4), 337 – 353.
- Kaščák, O. (2009). Význam a miesto rituálov v pedagogickej teórii a praxi. In: *Pedagogická orientace*, 2, 38-52.
- Kaščák, O. (2010): *Škola ako rituálny priestor*. Bratislava: Veda.
- Lemešová, M. (2006). Školský rituál alebo ako silnejšie pripútať študentov ku škole? In: *Výchova, škola, spoločnosť - minulosť a súčasnosť*. 2. Časť. Bratislava: PdF UK, s. 272 – 278.
- Sedláčková, H. (2013). Maturita ako novodobý iniciačný obrad. Bakalárska práca. KEKA FiF UK: Bratislava.
- Segľová, L. (2006). Školské slávnosti jedného socialistického gymnázia: Prípadová štúdia. In: *Etnologické rozpravy*, 13(2), 28 – 61.
- Sigmundová, M. (1985). Beanie v kontexte kultúrno-historického vývoja. In: *Čas života. Lidová kultura a súčasnosť*, sv. 10, Ed. V. Frolec. Brno: Nakladateľství Blok, s. 220 – 223.
- Turner, V. (2004). *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press.
- Vodopija, M. (1976). Maturiranje kao rite de passage. In: *Narodna umjetnost*, 13, 77 – 92.
- Wróblewska, U. (2014). Przemiany obrzędowości szkolnej jako efekt zmian kulturowych (raport z badań). In: J. Hajduk-Niakowska (Ed.), *Praktikowanie tradycji w społeczeństwach postmodernistycznych*. Archiwum etnograficzne, Tom 54. Opolskie towarzystwo przyjacół nauk: Opole 2014, s. 345 – 355.

Internetové odkazy a stránky

- Anketa Znáte akci jménem stužkovák?* Dostupné na internete [4. 7. 2014] <<http://www.vysokeskoly.cz/clanek/anketa-znate-akci-jmenem-stuzkovak>>
- Denník Nový Čas a Čas.sk vyhlásil víťazov súťaže Kráľovná stužkovej.* Dostupné na internete [4. 7. 2014] <<http://www.cas.sk/kralovnastuzkovej2013>>
- Jancura, V. (2010): *Stužková nie je záležitosť jednej noci*. [online] Pravda. 21. 11. 2010. Dostupné na internete [24. 6. 2014] <*zena*>

- pravda.sk/rodina/.../266858-stuzkova-nie-je-zalezitost-jednej-noci/*
- Kaščák, O. (2009): Rituály a skryté kurikulum alebo kam v pedagogike zaradiť rituálne štúdie? Teoretická (a biografická rekonštrukcia). *Studia paedagogica*, 14(2). Dostupné online: <http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/oktavo/115391/1_Studia-Paedagogica_14-2009-2_5.pdf>
- Kaščák, O. Školské rituály a školské ritualizácie. *Acta Fac. Paed. Univ. Tyrnaviensis* [online], 2004. Ser. D, roč. 8, s. 56-59. Dostupné na: <http://pdfweb.truni.sk/down/ACTAFP/2004/2004d.pdf>
- Kaščák, O. Význam výročných a situačných rituálov v školskom prostredí. *Acta Fac. Paed. Univ. Tyrnaviensis* [online]. Ser. D, 2008, roč. 12, s. 12-19. Dostupné na: <http://pdfweb.truni.sk/down/ACTAFP/2008/2008d.pdf>
- Popelková, K. *Študentské obyčaje*. [online]. [Bratislava: Koordinačné centrum tradičnej ľudovej kultúry – SEUK] [cit. 16. 3. 2013]. Dostupné na: <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=2864>
- Navždy sa zachová v pamäti stužková*. [online] Sme 2. 12. 2006 Dostupné na internete [24. 6. 2014] <<http://www.sme.sk/c/3029987/navzdy-sa-zachova-v-pamati-stuzkova.html>>
- Stužková*. [online] Dostupné na internete [4. 7. 2014] <<http://diva.aktuality.sk/tema/stuzkova/>>
- Z promu na stužkovú* [online] Sme 19. 5. 2011 Dostupné na internete [22. 6. 2014] <<http://potocar.blog.sme.sk/c/265603/Z-promu-na-stuzkovu.html>>
- www.cktrip.eu/wp-content/pariz-stuzkova.doc*
- Archívne zdroje**
- Stužkové slávnosti. Seminárne práce poslucháčov 2. a 3. ročníka etnológie na FF UKF* (2013). J. Hruz, M. Ivanová, S. Jaššová, M. Kaličiaková, Š. Králik, M. Obročník, P. Oravcová, J. Šášik, M. Šarovecká, Z. Žabková. Archív Katedry etnológie a folkloristiky UKF v Nitre.
- Ušák, Jozef (1966). *Maturitné zvyky a obyčaje*. VA SNS, inv. č. 410.

O AUTORKE

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ (*1960, Bratislava) – je vedeckou pracovníčkou Ústavu etnológie SAV od roku 1983, od roku 1996 pôsobí ako pedagóg na FF UKF v Nitre, kde bola v rokoch 2005 – 2011 vedúcou Katedry etnológie a etnomuzikológie. Venuje sa výskumu obyčají, etnických a konfesijných spoločností a urbánnej etnológii. Je autorkou publikácií *Religiozita a medzikonfesijné vzťahy v lokálnom spoločenstve* (SAV, 2004), *Tekovské Lužany: kultúrna a sociálna diverzita vidieckeho spoločenstva* (UKF, 2011.), spoluautorkou a zostavovateľkou publikácií *Tradičná kultúra regiónov Slovenska* (VEDA, 2005), *Dejiny slovenskej etnológie v 20. storočí* (UKF, 2013), *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia* (UKF, 2013).